

XXIII. IZOBRAŽEVALNI DNEVI

**VLOGA INSTITUCIJ NA POTI K NOVIM
OBLIKAM PREDŠOLSKEGA IN
ŠOLSKEGA IZOBRAŽEVANJA TER
ZAPOSLOVANJA**

Zaključki

**Portorož
18. in 19. marec 2015**

Triindvajseti izobraževalni dnevi Društva specialnih in rehabilitacijskih pedagogov Slovenije so letos osvetlili problemsko področje, ki je obravnavalo vlogo institucij na poti k novim oblikam predšolskega in šolskega izobraževanja ter zaposlovanja. Zanimivo je že dejstvo, da so o tej temi razpravljali že leta 2003 na okrogli mizi o deinstitutionalizaciji kot enemu od pogojev vključevanja oseb s posebnimi potrebami v socialno okolje.

Ne moremo se ne strinjati z že takratnim uvodnim razmišljanjem, da družbeno skrb za osebe s posebnimi potrebami spreminjamo zgolj s spreminjanjem stališč, vrednot, odnosov do njih in tako stremimo k aktualiziranju vloge ustanov, ki obravnavajo osebe s posebnimi potrebami.

Plenarna predavanja, predstavitve izhodišč v štirih pogovornih skupinah, ki so obravnavale predšolsko, šolsko in srednješolsko področje ter področje zaposlovanja, so bila delovni okvir udeležencem, da so lahko v dejavni vlogi razmišljali o nujnih spremembah in predlogih za naše skupno nadaljnje delovanje.

Zgodaj ni nikoli prepozno

Zgodnja obravnava je že tako pogosto slišan imperativ, ki mora prerasti deklarativni nivo in postati realna in izvršilna pravica otroka. Slednja ne sme biti samo odločitev staršev ali odraz trenutnih pogojev, ki jih narekuje stanje. Potrebno je upoštevati ustrezno strokovno presojo in odmisлити okrnjenost stanja duha in stanja družbe, ki dobrobit otrok meri skozi finančne perspektive.

Zgodnja obravnava mora v prvi vrsti zagotoviti zgodnjo pomoč otroku in družini od otrokovega rojstva dalje. Pravico po zgodnje obravnave pa je potrebno uzakoniti in ne sme biti odvisna zgolj od subjektivne presoje posameznikov, ki imajo možnost odločanja. Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami bi morali spremljati ustrezni podzakonski akti o zgodnji obravnavi.

Taisti zakon določa tudi postopek usmerjanja, ki je nedvomno predolg. Postopek naj bi se zaključil najkasneje v šestih mesecih, a žal praksa kaže drugače. Sistem je potrebno oblikovati tako, da bo postopek čim krajši oz. lahko bi se upošteval predlog, da se otroke usmerja šele ob vstopu v šolo, če je to strokovno utemeljeno. Slednje bi prispevalo k zmanjševanju stroškov in prihranjeni denar bi smotrneje namenili ravno zgodnji obravnavi otroka. Strokovne utemeljitve, dognanja raziskav dovolj pomenljivo opozarjajo, da smo z zgodnjimi stimulacijami, zaradi večje plastičnosti možganov, najbolj uspešni v predšolskem obdobju.

Otroka in njegovo družino morajo strokovnjaki obravnavati brez odločbe o usmeritvi, in sicer na priporočilo razvojnega tima, ki deluje pod okriljem razvojnih ambulant zdravstvenih domov, od rojstva dalje in tudi tiste otroke, kjer težave oz. poškodbe nastopijo kasneje ali jih kasneje odkrijemo (npr. poškodbe glave, gluhot, slepota, avtistične motnje).

Otroci, ki imajo zahtevnejše zdravstvene težave, potrebujejo ustrezen strokovni tim, ki bi svoje delo opravljal na enem mestu in obravnave različnih specialistov bi se morale dopolnjevati. Slediti je potrebno sočasnosti obravnav za večjo koherentost, kjer se upošteva otrokova slabša psihofizična kondicija, časovna in ekonomska obremenjenost vseh deležnikov. Vloga specialnega pedagoga v razvojnem timu je toliko bolj pomembna, če želimo, da bo zagotovljena celostna zgodnja diagnostika in obravnava. Funkcionalna diagnostika pa mora biti dopolnilo medicinski diagnostiki.

Šole za vse in vsemi

Vzpostaviti je potrebno strokovne centre in podatkovno bazo ter njihovo medsebojno povezavo. Tako bi dosegli učinkovit pretok informacij med različnimi ministrstvi kot podlago za kakovostno povezovanje in aktivno celostno obravnavo otroka.

Inkluzijo zagotovo podpiramo, a kritično opozarjamo, da ni primerna za vse skupine otrok s posebnimi potrebami. Iskanja novih vlog različnih ustanov ne gre razumeti kot priložnost ukinjanja obstoječih oblik delovanja za osebe s posebnimi potrebami in z njimi. Zagotoviti je potrebno ustrezne pogoje kot so ustrezni normativi, možnosti prehajanja med programi, upoštevanje ustreznosti kadrovskih zasedb, sprejetost paradigme, ki temelji na prilagodljivosti, sprejetosti, povezanosti idr.

Že danes lahko predlagamo nekaj operativnih korakov, ki bi uredili nejasnost potrebnih zagotovil. Sistemizacija t. i. svetovalne storitve, ohranjanje ustreznega števila ur pomoči, trajna skrb za izobraževanje kadra, dejavnejše vključevanje visokošolskih zavodov v reševanje problematike in sodelovanje s strokovnjaki iz prakse, dopolnitev kriterijev za dodelitev stalnega spremljevalca itd. To je le nekaj korakov na poti, ki nam je skupna in opredeljuje deklarirano odprtost in sodobnost družbe, ki (naj bi) poskrbi za vse njene člene, četudi marginalizirane in ranljive.

Pomembno je razvijati koncept »šole za vse«. Ali pa ne. Takoj lahko dopolnimo tako zamisel z nadgrajenim konceptom »šole z vsemi«.

Ustanove, ki skrbijo za vzgojo, izobraževanje in zaposlovanje, povezujejo in združujejo vse deležnike. Iskati moramo nove priložnosti za njihovo reorganizacijo, za nove oblike povezovanja in oblikovanja strokovnih centrov, ki so že središča strokovnega znanja, pomoči, celostne obravnave, (so)delovanja s starši, nudenja zgodnje obravnave in svetovanja, in te njihove značilnosti še bolj okrepiti.

Učenci naj imajo možnost izbire

Zaradi manjšega oziroma omejenega števila izobraževalnih programov, ki jih izvajajo srednje šole s prilagojenim programom oz. zavodi za vzgojo in izobraževanje oseb s

posebnimi potrebami, bi bilo potrebno razširiti izbiro.

Nacionalna poklicna kvalifikacija je javno veljavna listina, ki omogoča osebi, da se mu znanje prizna. Potrebno je nasloviti in opozoriti CPI, da so nujne nove nacionalne poklicne kvalifikacije, ker je zdajšnja izbira skromna. V tej smeri je še veliko možnosti za razvoj.

Ugotavljamo, da učitelji v srednješolskih programih skromno (pre)poznajo problematiko otrok s posebnimi potrebami. Nujna je nadgradnja njihovega izobraževanja v luči boljše usposobljenosti za delo s populacijo oseb s posebnimi potrebami. Posamezni seminarji niso dovolj, potrebno je kvalitetno sistematično izobraževanje učiteljev.

CPI je pred leti pripravil celovit Model nudenja pomoči učiteljem pri delu z dijaki s posebnimi potrebami v rednih šolah, ki pa v praksi ni zaživel, četudi bi ga bilo potrebno vpeljati v vsakdanje delo.

Velika težava dijakov s posebnimi potrebami je njihovo praktično usposabljanje. Opažamo prepogosto nepripravljenost podjetij za sprejem mladostnikov in hitro si zastavimo vprašanje, ali je sploh naša družba naklonjena inkluzivnemu razmišljanju in delovanju.

Srednje šole javljajo nujno potrebo po podpori, saj se ugotavlja porast dijakov s kompleksnejšo problematiko, ki vključuje porast čustvenih in vedenjskih motenj, agresivnega in samodestruktivnega vedenja ter psihiatričnih motenj.

Tudi srednješolsko področje kliče po še nekaterih operativnih korakih, in sicer olajšati prehodnost oz vračanje iz delovnega okolja nazaj v šolski sistem, urediti podzakonske akte (izvedbene postopke) pri posebnem programu za populacijo od 21 do 26 let, sistemsko urediti povezovanje in sodelovanje specializiranih izvajalcev (zavodov) z večinskimi šolami in bolje povezati srednje šole s trgom dela. Našteli smo le nekaj korakov.

Ko bom velik, bom ...

Sistem zaposlovanja oseb s posebnimi potrebami oziroma invalidov in vključevanja v delo lahko, skladno z veljavno področno zakonodajo v Sloveniji, ločimo na dva dela, in sicer na:

- zaposlitev v običajnem delovnem okolju (status z delovnim razmerjem), ki vključuje zaposlovanje v običajnem delovnem okolju oziroma na odprtem trgu dela na ustreznih delovnih mestih brez ali s podporo (podporna zaposlitev), ter zaposlovanje pod posebnimi pogoji, kar zagotavljajo invalidska podjetja in zaposlitveni centri,
- vključevanje v programe izven običajnega delovnega okolja (status brez delovnega razmerja), kar se zagotavlja preko vključevanja v programe socialne vključenosti in varstveno delovne centre.

Izpostaviti pa je potrebno, da že nastajajo različne nove oblike občasne delovne aktivnosti pri delodajalcih (tako imenovana integrirana zaposlitev), ki pa zakonsko še niso podprte.

Status oseb s posebnimi potrebami oziroma invalidov prinaša pomembne razlike glede na obliko zaposlitve oziroma vključitve. Osebe s posebnimi potrebami, ki so delovno aktivne, vendar brez delovnega razmerja, so upravičene do denarne nagrade in prejemkov iz naslova invalidskega varstva. Osebe s posebnimi potrebami, ki so zaposlene s pogodbo o zaposlitvi med delavcem in delodajalcem pa pridobijo vse pravice, ki izhajajo iz delovnega razmerja.

Na sistemski ravni so na podlagi področnega zakona, zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov, za zaposlovanje invalidov zagotovljene finančne spodbude delodajalcem (kvotni sistem, nagrada za preseganje kvote, oprostitev prispevkov za pokojninsko in invalidsko zavarovanje) ter zaposlenim invalidom (subvencije plače, prilagoditve delovnih mest). Za delodajalce in zaposlene invalide je zagotovljena tudi potrebna strokovna pomoč in podpora.

V pogovorni skupini je bilo tudi ugotovljeno, da je, glede na specifičnosti sistemskih rešitev pri zaposlovanju, priporočena uporaba termina oziroma poimenovaje invalid tudi za odrasle osebe s posebnimi potrebami.

Predlogi in izzivi

Izkušnje iz prakse kažejo, da se največ ovir pri zaposlovanju oseb s posebnimi potrebami oziroma invalidov pojavlja zaradi dostopnosti do ustrezne izobrazbe, pomanjkanja delovnih mest, gospodarske krize, pomanjkanja strokovne podpore pri prehodu na trg dela in v delovnem okolju ter nepovezanost/nesodelovanje institucij izobraževanja in zaposlovanja.

Kot poseben problem pa se pojavlja neurejenost vključevanja na trg dela za osebe s posebnimi potrebami, posebej tistih katerih delovna zmožnost ne zadošča za redno zaposlitev.

Za nadaljnje delo na področju zaposlovanja in vključevanja oseb s posebnimi potrebami na trg dela se soočamo predvsem z naslednjimi izzivi:

Neenotna terminologija lahko vodi do manj ustreznih sistemskih rešitev, zato je potrebno uskladiti in jasno opredeliti termine, ki se na novo pojavljajo pri vključevanju oseb s posebnimi potrebami na trg dela. Čim prej je potrebno formalno opredeliti enotno vsebino in status integrirane zaposlitve, predvsem za osebe z najtežjo zaposlitveno oviranostjo. Pri tem je nujno sodelovanje tako strokovnjakov kot inštitucij, ki delujejo na področju izobraževanja, socialnega vključevanja in zaposlovanja oseb s posebnimi potrebami.

Vključevanje oseb s posebnimi potrebami na trg dela, katerih delovna zmožnost ne zadošča za redno delovno razmerje, zahteva razvoj novih oblik zaposlovanja (z delovnim razmerjem in brez delovnega razmerja) in zagotovitev možnosti prehodov med oblikami in statusi, kar je potrebno urediti na sistemski ravni kot tudi strokovnost in kontinuiranost podpore. Fleksibilnost prehodov zagotavlja večjo socialno varnost. Priložnost bo že pri pripravi novega predpisa o socialnem vključevanju, ki naj bi nadomestil zakon od družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb.

Za uspešno vključevanje oseb s posebnimi potrebami v delo in zaposlitev je potrebno, načrtovanje tako izobraževalne kot tudi poklicne kariere, vključevati že v čas izobraževanja na vseh ravneh (osnovna šola, srednja šola, fakulteta).

Prehod mladih oseb s posebnimi potrebami iz šole na trg dela mora biti strokovno voden in spremljan. Smiselno bi bilo oblikovanje mreže za prehod, v kateri bi sodelovali svetovalni delavci, strokovne službe in relevantne institucije.

Storitve prehoda mladih s posebnimi potrebami na trg dela se bi lahko izvajale v sodelovanju z izvajalci zaposlitvene rehabilitacije. Smiselnost povezovanja in vključevanja v sistem z izvajalci zaposlitvene rehabilitacije utemljujejo naslednji razlogi: strokovna usposobljenost timov zaposlitvene rehabilitacije (multidisciplinarni timi), že vzpostavljena aktivna mreža delodajalcev s številnimi poslovnimi povezavami ter dobra regijska pokritost po načelu enaka dostopnost za vse.

Delo z osebami s posebnimi potrebami zahteva k posamezniku usmerjen pristop; specifične potrebe in zahteve posameznikov in okolja pa zahtevajo stalno izobraževanje in usposabljanje strokovnih delavcev na področju izobraževanja, socialnega vključevanja in zaposlovanja.

Posebno pozornost je potrebno nameniti tudi razvoju aktivne vloge naravne podpore, ki jo predstavlja družina, lokalna skupnost in okolje, v katerem posameznik živi.

Razmere v družbi zahtevajo stalno izobraževanje, iz česar osebe s posebnimi potrebami niso izključene. Vseživljenjsko izobraževanje naj bo stalnica v življenju vseh, tudi po vstopu v delo in zaposlitev.

Ozaveščanje, izobraževanje, usposabljanje ter promoviranje družbene odgovornosti in dobrih praks kot motivacijsko orodje v veliki meri pripomore k aktivnejšem sodelovanju delodajalcev in aktivnejši vlogi oseb s posebnimi potrebami za delodajalce, posledično pa k uspešnemu vključevanju na trg dela.

Institucije so bile in bodo pod drobnogledom vseh, ki delujejo v njih in tistih, ki jih opazujejo od zunaj. Bile so in bodo v primežu sprememb oziroma določanja njenih novih vlog. Proces iskanja novih vlog pa naj bo v prvi vrsti kakovostna prenova, ki skrbi in ohranja obstoječe kakovostne oblike dela in življenja. Kasneje pa naj proces prenove poskrbi za krepitev dejavnikov, ki omogočajo ustrezno financiranje, uveljavljanje, sooblikovanje ter trajnostno naravnano razvijanje ustanov.

Zaključke zbral in uredil mag. Marko Strle, predsednik DSRPS

Zaključke so zapisali:

PREDŠOLSKO OBDOBJE: dr. Metka Novak, Suzana Krajnc Joldič

ŠOLSKO OBDOBJE: dr. Aksinja Kermauner, mag. Aleksander Vališer

SREDNJEŠOLSKO OBDOBJE: dr. Valerija Bužan, Branko Lorenčič

OBDOBJE ZAPOSLOVANJA: Karl Destovnik